

„STORIA DELLA POLONIA” BERNARDA ZAYDLERA - HISTORIA POLSKI
W OBRAZACH OPOWIEDZIANA WŁOCHOM

Tytuł dzieła *Storia della Polonia fino agli ultimi tempi scritta dal dottore Bernardo Zaydler Polacco membro della Regia Società degli Amici delle Scienze in Warsavia, e di parecchie accademie letterarie italiane* mo na przetłumaczy jako „Historia Polski a do ostatnich czasów napisana przez doktora Bernarda Zaydlera, Polaka, członka Królewskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie i podobnych akademii literackich we Włoszech”. Ukazało się ono we florenckiej oficynie V. Batelli e Figli, w 1831 r., a więc w czasie powstania listopadowego, kiedy na ziemiach polskich toczyła się wojna polsko-rosyjska. Wymienione w tytule „ultimi tempi” nie obejmowały jednak powstania, a ostatni rozdział książki po prostu był kwitnieniem Królestwu Polskiemu pod rządami cara Mikołaja I, którego portret poprzedzał stron tytułów wydawnictwa.

Książka składa się z dwóch tomów, z których pierwszy liczy 440 stron, a drugi - 720. Dzieło ilustruje 107 plansz, wykonanych w technice stalorytu przez florenckich grafików na podstawie współczesnych i dawnych rycin. Są tam również dwie mapy przedstawiające granice Polski: przedrozbiorowe oraz z 1831 r. Jak rzeczowo określa ilustracje książki Jadwiga Jaworska, są to „słabiutkie ryciny wykonane przez miernych rytowników”¹. Wiadomość o ich autorów znana jest głównie z tego właśnie wydawnictwa i do naszych czasów przetrwały jedynie ich nazwiska, często bez imion, utrwalone w sygnaturach pod kompozycjami. Byli to m.in.: Corsi², Verico³, Adamo Bozza⁴, Nasi, Cignozzi. Wśród rysowników pojawia się nazwisko Francesco Pieracciniego⁵, o którym również niewiele wiadomo.

Każdy z dwóch tomów opatrzone mottem odnoszącym się ogólnie do problematyki polskiej. Tom I rozpoczyna się od słów Philippe'a-Paula Ségur: „Les Polonais... c'est une nation de héros ! se faisant valoir au-delà vérité, mais ensuite mettant leur honneur à rendre vrai ce qui d'abord n'avait été ni vrai, ni même vraisemblable”⁶. Cytat ten pochodzi z wydanego w 1824 r. dzieła tego francuskiego historyka, zatytułowanego *Histoire de Napoléon et de la Grande Armée en 1812*, którego autor tym bardziej mógł się wypowiadać o charakterze Polaków, że sam był generałem Wielkiej Armii Napoleona i brał udział w kampanii rosyjskiej 1812 r. Drugi tom ma nieco mniej optymistyczne motto. Zaydler zamieścił tu słowa Stefana Batorego: „O Polacchi! Non l'ordine legale, - poiché non l'avete - non il governo - poiché lo spregiate, - il caso solo regge la vostra repubblica”⁷.

¹ Jaworska (1969) s. 331.

² Był to Francesco Corsi zob.: Thieme-Becker VII, s. 472; Saur XXI, s. 332.

³ Był to Antonio Verico (ur. 1775), którego córka, Carolina, także była graficzką, zob.: Thieme-Becker XXXIV, s. 256.

⁴ Adamo Bozza (1811–1835), zob.: Thieme-Becker IV, s. 495.

⁵ Thieme-Becker XXVI, s. 598.

⁶ „Polacy... to naród bohaterów! który sobie ceni ponad miarę, ale ich honor sprawia, że prawdę staje się to, co wcześniej nie tylko nie było prawdziwe, ale nawet prawdopodobne” [tłum. K.P.].

⁷ „O Polacy! nie porzekać prawa – ponieważ go nie macie – nie rząd – ponieważ nim pogardzacie - czysty przypadek rządzi waszą republiką” [tłum. K.P.]

VISIONE DI PIAST

Capitolo da un'incisione di proprietà di S. A. il P.^e Poniatowski

1. Aniołowie objawiaj si Piastowi

MORTE DELLA PRINCIPessa WANDA

2. mier Wandy

wał kilka prac poświęconych nauce polskiej, między innymi przekład *Rozprawy o Koperniku* Jana Śniadeckiego oraz dzieł innych polskich uczonych zebranych w tomie *Alcune dissertazioni del dottore polacco*¹⁰, wydanych we Florencji w 1833 r. Jednak jego największym osiągnięciem stała się rozprawa *Storia della Polonia*, praca którą zajmował przez około 10 lat.

Publikacja rozpoczyna się od opisu klimatu i położenia geograficznego Polski, składu etnicznego jej mieszkańców, dominujących wyznań religijnych oraz charakteru narodowego, którego - w opinii Zaydlera - głównym cechem jest odwaga. Zaydler pisze: „La loro [dei Polacchi] storia è piena di tratti di un estremo coraggio personale, comune ai due sessi. L'amor della patria è la loro passione predominante”⁸. Po wykładaniu podstawowych zasad ustrojowych, które rzeczywiście zaszły w Rzeczypospolitej szlacheckiej, autor przechodzi do opowieści o polskiej historii od samych początków, czyli od legendy o Piastach odwiedzanych przez anioły oraz o śmierci Wandy w nurtach Wisły.

Autor *Storii della Polonia* - Bernard Zaydler⁹ - urodzony 1799 r., a zmarły w 1835 r., był historykiem i prawnikiem, członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie. Ukończył Uniwersytet Warszawski jako magister prawa i administracji. Następnie ze względów zdrowotnych przeniósł się do Włoch. Najpierw kontynuował kształcenie na uniwersytecie w Pizie, na którym w 1823 roku obronił doktorat w zakresie „obu praw”, potem osiedlił się we Florencji i tam opubliko-

⁸ „Ich (Polaków) historia pełna jest dowodów niezwykłej odwagi osobistej, wspólnej obu płciom. Miłość do ojczyzny natomiast jest ich głównym naczytnikiem” [tłum. K.P.]

⁹ O Bernardzie Zaydlerze zob.: Jaworska (1969) s. 331-336.

¹⁰ Estreicher (1880) s. 252.

Podczas badań nad historią Polski Zaydler korzystał z wielu bibliotek i zbiorów prywatnych. We wstępie słowa szczególnej wdziękowości kieruje on do osiadłych we Florencji Polaków: księcia Michała Ogińskiego oraz księcia Stanisława Poniatowskiego. Pierwszy z nich, Michał Kleofas Ogiński (1765-1833)¹¹, był kompozytorem, autorem polonezów i menuetów oraz opery *Zelis i Valcour czyli Napoleon w Egipcie*. Ogiński uczestniczył w powstaniu kościuszkowskim, działał konspiracyjnie na rzecz niepodległości Polski a do 1810 r., kiedy został senatorem rosyjskim. W 1823 r. osiedlił się we Florencji, czyli mniej więcej w tym czasie, co Bernard Zaydler. Napisał m.in. *Pamiętniki o Polsce i Polakach od roku 1788 a do końca 1815*¹², które ukazały się w latach 1826-1827 w Paryżu. Na podstawie znajdujących się w jego zbiorach rycin, przedstawiając widok Wieliczki, autorstwa Sebastiana Langera według rysunku Michała Stachowicza, Verico wykonał staloryt zamieszczony po stronie 10 w I tomie *Storii*.

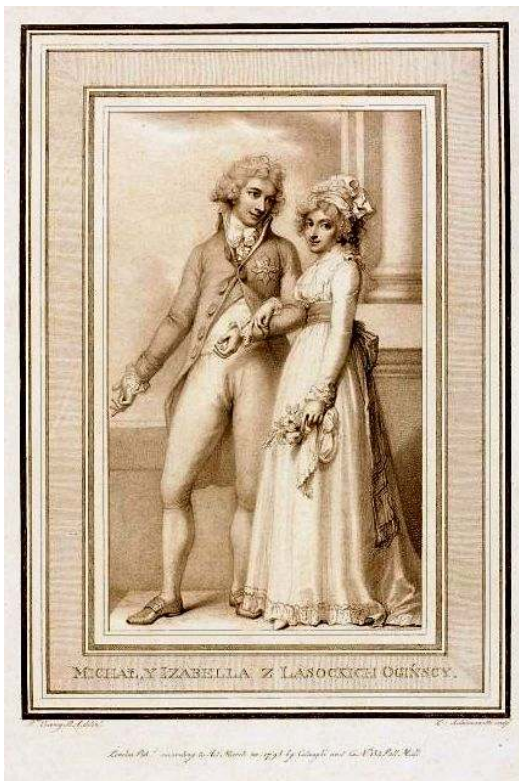
Drugą osobą, której Bernard Zaydler wiele zawdzięczał w pracy nad swoim dziełem historycznym, był książę Stanisław Poniatowski (1754-1833), bratanek króla Stanisława Augusta, syn Kazimierza i Apolonii z Ustrzyckich, którego monarcha przygotowywał na swojego następcę. Książę Stanisław był gruntownie wykształcony i słynął z powściągliwości, oszczędności i rozsądku - cech, które raczej nie zjednywały mu sympatii w ród szlachty polskiej. W młodości odbył podróż do Wiednia, Londynu i Paryża, gdzie pogłębiał swoją wiedzę z zakresu ekonomii, finansów, rolnictwa i polityki. Zwiedził również Włochy, które go zachwyciły, a swoje wrażenia z drugiej podróży do Italii, odbytej w latach 1785-1786, zawarł w *Pamiętniku politycznym i podróżnym*. W swoich dobrach na Ukrainie w 1777 r. przeprowadził reformy uwalniające chłopów od pańszczyzny, a w 1818 r. wydał na ten temat broszurę polityczną, pisząc o zaletach oczynszowania włościan¹⁴. Po uchwaleniu Konstytucji 3 Maja, która

¹¹ Libiszowska, Nowak-Romanowicz (1978) s. 630-636.

¹² *Mémoires de M.O. sur la Pologne et les Polonais depuis 1788 jusqu'à la fin de 1815* (tomy I-IV, Paris 1826-1827) wydane zostały przez Leonarda Chodkiewicza, sekretarza Michała Kleofasa Ogińskiego. Po polsku po raz pierwszy ukazały się w Poznaniu w latach 1870-1873.

¹³ O Stanisławie Poniatowskim zob.: Widacka (1999) s. 92-107; także Busiri Vici (1971); Brandys (1973).

¹⁴ Widacka (1999) s. 92.

3. Portret Izabeli z Lasockich i Michała Ogińskiego

4. Portret Stanisława Poniatowskiego

wskazywała dynasti Wettynów jako nastpców tronu polskiego, a zatem pozbawiała go jakiegokolwiek nadziei na tron Polski, ksi Stanisław Poniatowski, opu cił ojczyzn , by ju nigdy do niej nie powróci . Przez Wiede udał si do Rzymu, gdzie zamieszkał w 1800 r., a w 1826 osiedlił si na stałe we Florencji. Sprzedawszy swoje dobra na Ukrainie, nabył majtki we Włoszech, mi dzy innymi pałac przy obecnej via Cavour, gdzie umie cił swoj bogat kolekcj dzieł sztuki. Wła ciwie jedynym barwnym akcentem obyczajowym w yciu pow ci gliwego ksi cia był burzliwy, wieloletni romans z Cassandr Luci, rozpocz ty podczas pobytu ksi cia w Rzymie, a zako czony mał estwem w 1830 r., po mierci jej m a. „Il buono Polacco”, jak nazywał florencki lud ksi cia Poniatowskiego, umo liwił młodemu Zaydlerowi nie tylko prac w swojej bibliotece, ale równie udost pnił mu zbiory do zreprodukowania w ksi ce.

Pochodzenie pierwowzorów z kolekcji Stanisława Poniatowskiego Zaydler zaznaczył w przypadku nastpujących prac: *Fiera Polacca*¹⁵, *Visione di Piast*¹⁶, *Boleslao il Grande alle porte di Kijowia*¹⁷, *Stanislao Augusto Poniatowski Rè di Polonia*¹⁸ oraz *Il Principe Giuseppe Poniatowski*¹⁹. By mo e Zaydler wykorzystał wi cej prac z kolekcji ksi cia Stanisława, jednak pochodzenie ich zaznaczył jedynie w tych przypadkach.

ródtem ilustracji do *Storii della Polonia* były nie tylko florenckie zbiory polskich arystokratów. Odpowiednie wzory nadsyłałi Bernardowi Zaydlerowi równie przyjaciele z Polski. Jednym z nich był

Feliks Bentkowski (1781-1852), historyk i filolog, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, którego ona, Emilia z Zaydlerów²⁰, była blisk krewn (by mo e nawet siostr) autora *Historii Polski*. W gromadzenie materiałów do publikacji Zaydlera zaangażowana była cała jego rodzina. Sam Feliks Bentkowski dostarczył Zaydlerowi przedstawienia medali ze zbiorów uniwersyteckiego gabinetu numizmatycznego, którego powstania był inicjatorem, a tak e autorem katalogu jego zbiorów. Przekazał mu równie wizerunki orderów polskich ze swojej pracy oraz portrety Stanisława Staszica²¹, biskupa Ignacego Krasickiego²² oraz Stanisława Konarskiego²³. Z kolei córka Feliksa Bentko

BOLESLAO IL GRANDE

alle porte di Kijowia

Copiata da sue incisione di proprietà di S. A. il P.^o Lascietumski

5. Bolesław Chrobry przed Złot Bram

¹⁵ *Targ polski*, rytował Verico według rysunku Aleksandra Orłowskiego, plansza 8, tom I, po s. 20.

¹⁶ *Aniolowie objawiaj si Piastowi*, rytował Corsi wg miedziorytu wykonanego przez Eberhardta Siegfrieda Hennego na podstawie rysunku Ewy Sułkowskiej, plansza 15, tom I, po s. 65.

¹⁷ *Bolesław przed bram Kijowa*, rytował Corsi, plansza 16, tom I, po s. 70.

¹⁸ *Stanislao August Poniatowski*, rytował Cignozzi wg rysunku Pieracciniego, plansza 82, tom II, po s. 372.

¹⁹ *Ksi Józef Poniatowski*, plansza 83, tom II, po s. 548.

²⁰ Jaworska (1969) s. 331.

²¹ Rytował Bozza według litografii Ludwika Horwarta, plansza 92, tom II, po s. 640; napis pod portretem: *Stanislao Staszic | Comuniactoci dal Prof: Bentkowski di Warsavia*.

²² plansza 12, t. I, po s. 50; napis pod portretem: *Ignazio Krasicki | comunicatoci dal Prof. Felice Bentkowski di Warsavia*.

wskiego, Klementyna, przygotowała do wydawnictwa rysunek *Tempio di Sibilla in Pulawy*²⁴, a syn Feliksa, Władysław sporz dził dla Zaydlera dwa rysunki: odrysowany z medalu w gabinecie numizmatycznym portret Stefana Czarnieckiego²⁵ oraz skopiowany z ryciny Fryderyka Krzysztofa Dietricha pomnik Mikołaja Kopernika w Warszawie²⁶.

STANISŁAW KONARSKI

(1700-1772) in Represen

„Krakowskim kontaktem” Zaydlera był profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, Paweł Czajkowski²⁷ (zm. 1839), od którego historyk otrzymał wizerunki pomników królewskich z katedry na Wawelu - między innymi: *Sepolcro di Casimiro IV. In Cracovia*²⁸.

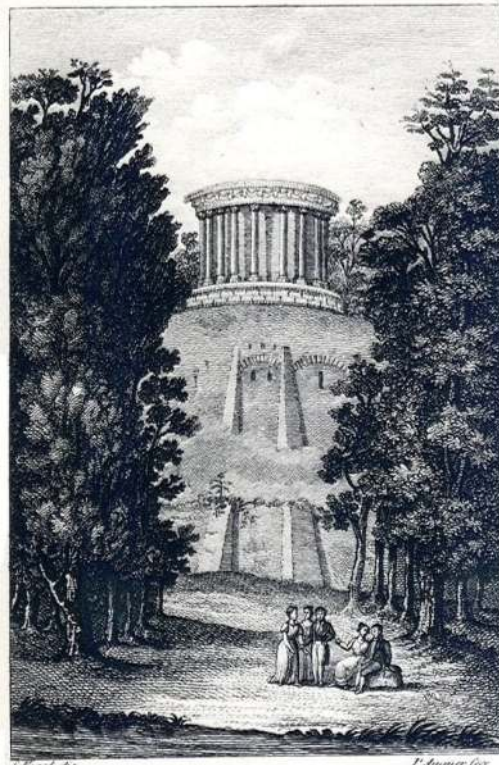
W ród 107 ilustracji *Storii della Polonia* znalazły się portrety polskich władców i wybitnych osobistości, sceny historyczne, stroje ludowe i ubiory dawne. Włoscy rytownicy wykonali ilustracje do tej książki, posługując się jako pierwowzorami kompozycjami polskich artystów. Co warto zauważyć, bardzo często były to grafiki i litografie, które powstawały niemal równocześnie z pracami nad książką, to jest w latach 20. XIX w. Do takich przykładów można zaliczyć portrety Stanisława Konarskiego i Stanisława Staszica, skopiowane z wydawanej w latach 1829-1830 przez Józefa Kołomyjskiego serii litografii:

Stanislaw Konarski

comunicatoci dal Cav. Felice Bentkowski
Professore nell'Università di Warsavia

6-7. Portrety Stanisława Konarskiego

TEMPIO DI SIBILLA IN PULAWY
Invenitio della damigella Clementina Bentkowska di Warsavia

8. Widok w tynie Sybilla w Puławach

²³ Według litografii Ludwika Horwarta, plansza 11, tom I, po s. 50; napis pod portretem: *Stanislaw Konarski / comunicatoci dal Cav. Felice Bentkowski / Professore nell'Università di Warsavia*.

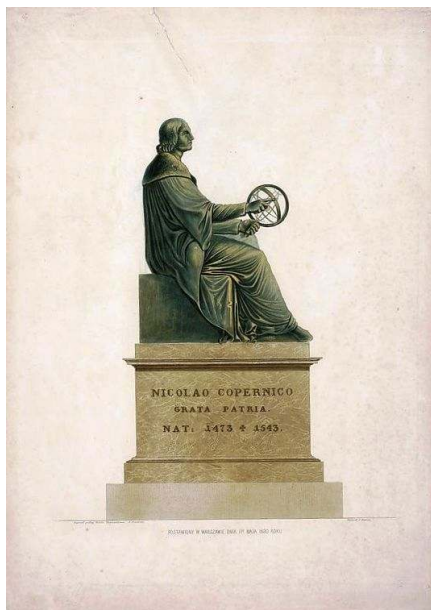
²⁴ *Widok w tynie Sybilla w Puławach*, według akwaforty Johanna Schumanna na podstawie rysunku Zygmunta Vogla, plansza 6, tom I, po s. 10; napis pod kompozycją: *Tempio di Sibilla in Pulawy / Iviatoci dalla damigella Clementina Bentkowska di Warsavia*.

²⁵ Rysował Władysław Bentkowski, plansza 70, tom II, po s. 96; napis pod kompozycją: *Stefano Czarniecki, / ricavato da una medaglia del gabinetto numismatico di Warsavia*.

²⁶ *Nicolaio Copernico*, rytował Bozza według rysunku Władysława Bentkowskiego, plansza 96, tom II, po s. 644.

²⁷ Paweł Czajkowski (zm. 1839) był poetą, pedagogiem i profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Napisał m.in. *Elegii obejmujące życie i zgon Tadeusza Kościuszki z powodu złożenia jego zwłok do grobów królewskich* (1820) oraz *Od do wznowionej mogiły dla Kościuszki* (1821), a w 1823 r. - poemat o obrazach Michała Stachowicza zdobiących Salę Jagiellońską. W 1816 otrzymał doktorat *honoris causa* na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zob.: Bar (1938) s. 159-160.

²⁸ Nagrobek Kazimierza Jagiellończyka w Krakowie plansza 47, tom I, po s. 256; napis pod kompozycją: *Sepolcro di Casimiro IV. In Cracovia / comunicatoci dal Prof. Czajkowski*.

*Portrety królów polskich i ludzi sławnych z opisem krótkim ich życia, z ilustracjami Ludwika Horwarta*²⁹. Wspomniany już nagrobek Kazimierza Wielkiego oraz monumenty po wice królowi Annie Jagiellonce³⁰ i Władysławowi Jagielle³¹ skopowane zostały z luksusowego wydawnictwa *Monumenta Regum Poloniae Cracoviensia*. Seria ta prezentowała nagrobki polskich władców i składała się z 24 plansz wykonanych techniką akwatinty przez Fryderyka Krzysztofa Dietricha według rysunków Michała Stachowicza, a jej publikacja

9-10. Pomnik Mikołaja Kopernika w Warszawie

nastąpiła w latach 1822-1827³².

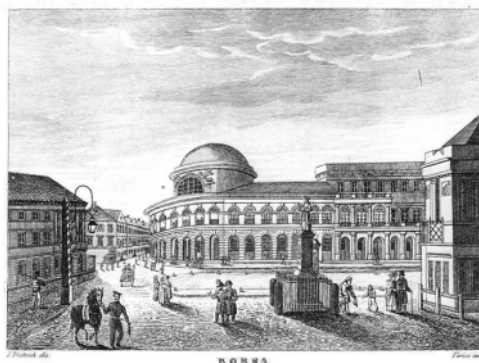
Widok miasta Warszawy w czasach Królestwa Polskiego ilustrują staloryty wykonane według akwatinty Fryderyka Krzysztofa Dietricha. Jedną z nich - w tym na przykład widok kościoła św. Aleksandra³³ pochodzi z serii *Widoki Warszawy*³⁴ wydawanej przez Antonia Dal Trozza w latach 1827-1829, która ukazywała nowo powstałe budowle, reprezentacyjne place, pałace oraz gmachy rządowe stolicy, jak Giełda (*La Borsa*) czy Mennica (*La Zecca*).

Plansze z ubiorami historycznymi zdobiące *Storia della Polonia* wykonane zostały na podstawie litografii Aleksandra Kokulara odbitych w Zakładzie Litograficznym Szkolnym przed 1822 rokiem.

Obszerny i wartościowy rozdział w historii Polski opowiedzianej florentyńczykiem stanowi epos Napoleona, która znajduje swój wyraz plastyczny w rozkładanych planszach, w których inne ilustracje z tomu. Wykorzystane zostały prace Horace'a Verneta ukazujące najbardziej utrwalone w zbiorowej wyobraźni przykłady polskiego męstwa, czyli *Bitwa pod Somosierr*³⁵

Widok Banku Polskiego w Warszawie. Vue de la Banque Polonoise à Varsovie.

BORSA

11-12. Widok Banku Polskiego w Warszawie

²⁹ O wydawnictwie Kołomyjskiego zob.: Tessaro-Kosimowa (1973) s. 253.

³⁰ Rytował Giarré, plansza 59, tom I, po s. 394; napis pod kompozycją: *Sepolcro della Regina Anna in Cracovia | comunicatoci dal Prof. Czaykowski*.

³¹ Plansza 43, tom I, po s. 220; napis pod kompozycją: *Sepolcro di Wladislao Jagello in Cracovia | inuiatoci dal Prof. Czaykowski*.

³² Widacka (1989) s. 121-122, poz. 32-55.

³³ *Chiesa di S. Alessandro*, plansza 90, tom II, po s. 620.

³⁴ Widacka (1989) s. 135-140, poz. 68-79.

1. *Magis. Audiere* 2. *Militare della leva in Massa Popolite Russeni e Casimberlana*

13. Koniusz Królewski, óhierz pospolitego ruszenia, Szambelan dworski

Szambelan Dworu

14. Ubiory historyczne: Szambelan Dworu

oraz *mier ksi cia Józefa Poniatowskiego w nurtach Elstery podczas bitwy pod Lipskiem w 1813 roku*³⁶.

GIUSEPPE PONIATOWSKI ALLA BATTAGLIA DI LIPSIA DEL 1813.

15. *mier ksi cia Józefa Poniatowskiego*

³⁵ *I Polacchi alla battaglia di Somosierra*, rytował Verico wg Horace'a Verneta, plansza 84, tom II, po s. 554.

³⁶ *Giuseppe Poniatowski alla battaglia di Lipsia del 1813*, rytował Verico wg Horace'a Verneta, plansza 86, tom II, pos. 602.

Jednak najwskazywane źródło ilustracji dotyczących historii Polski stanowiły *pievy historyczne* Juliana Ursyna Niemcewicza wydane w 1816 r., które były przygotowywane przez zespół rysowników i rytowników. Najbardziej utalentowanym i zaangażowanym z nich była amatorka, Ewa Sułkowska³⁷, która wykonała między innymi wymienionych już *Aniołów u Piasta*³⁸, *Hołd pruski*³⁹, a także plansze przedstawiające śmierć Karola Chodkiewicza, który oddaje buławę Lubomirskiemu⁴⁰. Przy opracowywaniu historycznych wizerunków polskich władców, ilustratorzy *Storii* korzystali między innymi z kroniki *Sarmatia Europea descriptio* (Kraków 1578) Aleksandra Gwagnina, wydanej po polsku w 1597 r. jako *Kronika Sarmacyey Europejskiej*.

Wspomnienie należącej jeszcze o własnym wkładzie Bernarda Zaydlera w kształt plastyczny wydawnictwa. Był on autorem dwóch map przedstawiających Rzeczpospolitą: w roku 1772, a więc przed zaborami, oraz z roku 1831, zatem w chwili publikacji dzieła.

Należy podkreślić, że głównym źródłem ikonograficznym dla wydawnictwa *Storia della Polonia* były przede wszystkim aktualne, wieści o ukazujących się w Warszawie rycinach. Wiele z nich powstało już po wyjeździe Zaydlera z Polski i dostarczali je mu współpracownicy i przyjaciele. Podstawą stanowi niewątpliwie materiał ilustracyjny przygotowany na podstawie *piewów historycznych*, który obejmował całość dziejów Polski.

W latach 30. XIX w., tuż po powstaniu listopadowym, wraz z Wielką Emigracją, pojawiły się w Europie liczne publikacje dotyczące Polski i Polaków. Wydawane w Paryżu i miastach niemieckich broszury popularyzowały bohaterów dopiero co zakończonych rewolucji, a ilustrowane przez polskich grafików tomy, takie jak *La Pologne*⁴¹ z tekstem Ignacego Chodki czy *Pologne Charles'a Forstera*⁴², przybliżyły zagranicznym czytelnikom Polskę i jej historię. Były wśród nich między innymi *Souvenirs de la Pologne historiques, statistiques et litteraires* opublikowane przez Litterateurs Polonais i wydane w Paryżu w 1833 r., które składały się z licznych szkiców historycznych, a do nich często zajmowały wiadomości o powstaniu listopadowym. Inny przykład może stanowić wydawnictwo *Rozmaitość polskie*⁴³ autorstwa Antoniego Oleszczyńskiego, składające się ze stalorytów, popularyzujące polską ikonografię.

Także we Włoszech *Storia della Polonia* nie była jedyną publikacją poświęconą Polsce i Polakom. W latach 1833-1834, w szwajcarskiej drukarni w Capolago ukazało się dwutomowe wydawnictwo *I Polacchi della Rivoluzione del 29 Novembre 1830*... Była to włoska wersja dzieła Józefa Straszewicza *Les Polonais et les Polonaises de la Révolution du 29 Novembre 1830*, które ukazywało się w Paryżu w latach 1832-1836. Niemal równocześnie (w latach 1832-1837) opublikowano także wersję niemiecką. Wydawnictwo to zawierało około stu wizerunków bohaterów powstania listopadowego, a każdemu z nich towarzyszył obszerny biogram.

Storia Della Polonia, ozdobiona wizerunkiem miłośniczego cara Mikołaja I, a przygotowywana przez Bernarda Zaydlera przez prawie dziesięć lat pobytu we Włoszech, należała do nurtu popowstaniowej propolskiej propagandy. Jej pojawienie się

³⁷ Ewa Sułkowska (1786?-1824), zob.: Grochala (1991) s. 330-331; Grochala (1998) s. 53-59 poz. 43.

³⁸ Por. przyp. 12.

³⁹ *Il Duca di Prussia rende omaggio a Sigismondo Augusto*, rytował Corti, plansza nr 54, tom I, po s. 332.

⁴⁰ *Carolo Chodkiewicz / consegna il bastone del comando a Lubomierski*, rytował Corsi według rysunku Ewy Sułkowskiej, plansza 69. t. II, po s. 52.

⁴¹ Chodko (1835-1842).

⁴² Forster (1840).

⁴³ *Rozmaitość polskie. Variétés polonais, contenant une collection des tableaux tirés des des sujets les plus mémorables des annales...*, Paris 1833.

zbiegło się co prawda z wybuchem powstania listopadowego i wojną polsko-rosyjską i być może wzbudziło zainteresowanie włoskich czytelników walczących o niepodległość krajem na Północy, jednak - jak możemy się domyślić - w swych początkach *Storia della Polonia* była dziełem raczej naukowym niż propagandowym, obliczonym na popularyzację wiedzy na doraźną działalność polityczną.

Wykaz i źródła ilustracji

1. Rytował Corsi według ryciny Ebarhardta Siegfireda Hennego według rysunku Ewy Sułkowskiej *Aniołowie objawiają się Piastowi*, plansza z wydawnictwa *Storia della Polonia...*, 1830-1831, staloryt, papier. Muzeum Narodowe w Warszawie.
2. Nieokreślony rytownik według rysunku Francesco Pieracciniego *Śmierć Wandy*, plansza z wydawnictwa *Storia della Polonia...*, 1830-1831, staloryt, papier. Muzeum Narodowe w Warszawie.
3. Rytował Luigi Schiavionetti według rysunku Richarda Coswaya *Portret Izabeli z Lasockich i Michała Ogińskiego*, 1793, miedzioryt punktowany, papier. Muzeum Narodowe w Warszawie.
4. Rytował Bartolomeo Pinelli według obrazu Angeliki Kauffmann, *Portret Stanisława Poniatowskiego*, 1818, miedzioryt punktowany, papier. Muzeum Narodowe w Warszawie.
5. Rytował Corsi, *Bolesław Chrobry przed Złotą Bramą*, plansza z wydawnictwa *Storia della Polonia...*, 1830-1831, staloryt, papier. Muzeum Narodowe w Warszawie.
6. Litografował Ludwik Horwart *Portret Stanisława Konarskiego*, 1829, litografia, papier. Muzeum Narodowe w Warszawie.
7. Nieokreślony rytownik według litografii Ludwika Horwarta *Portret Stanisława Konarskiego*, plansza z wydawnictwa *Storia della Polonia...*, 1830-1831, staloryt, papier. Muzeum Narodowe w Warszawie.
8. Nieokreślony rytownik według ryciny Johanna Schumanna według rysunku Zygmunta Vogla *Widok w tynie Sybilli w Puławach*, plansza z wydawnictwa *Storia della Polonia...*, 1830-1831, staloryt, papier. Muzeum Narodowe w Warszawie.
9. Rytował Fryderyk Krzysztof Dietrich według rysunku Jana Feliksa Piwarskiego *Pomnik Mikołaja Kopernika w Warszawie*, akwatinta barwna, papier, 1830. Muzeum Narodowe w Warszawie.
10. Rytował Adamo Bozza według rysunku Władysława Bentkowskiego *Pomnik Mikołaja Kopernika w Warszawie*, plansza z wydawnictwa *Storia della Polonia...*, 1830-1831, staloryt, papier. Muzeum Narodowe w Warszawie.
11. Rytował Fryderyk Krzysztof Dietrich *Widok Banku Polskiego w Warszawie*, 1827-1829, akwatinta, akwaforta, papier, Muzeum Narodowe w Warszawie.
12. Rytował Verico według ryciny Fryderyka Krzysztofa Dietricha *Widok Banku Polskiego w Warszawie*, plansza z wydawnictwa *Storia della Polonia...*, 1830-1831, staloryt, papier, Muzeum Narodowe w Warszawie.

13. Nieokre lony rytownik *Koniuszy Królewski*, *ołnierz pospolitego ruszenia, Szambelan dworski*, plansza z wydawnictwa *Storia della Polonia...*, 1830-1831, staloryt, papier. Muzeum Narodowe w Warszawie.

14. Litografował Aleksander Kokular (?) *Ubiory historyczne: Szambelan Dworu*, przed 1822, litografia, papier. Muzeum Narodowe w Warszawie.

15. Rytował Verico według Horace'a Verneta *mier ksi cia Józefa Poniatowskiego*, plansza z wydawnictwa *Storia della Polonia...*, 1830-1831, staloryt, papier. Muzeum Narodowe w Warszawie.